

Folkpartiets program för barn i utsatta situationer
Oktober 2011

När tryggheten saknas

Om samhällets ansvar för barn som far illa

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	4
Förebyggande arbete för barn och ungdomar	9
Föräldraansvar och föräldrastöd	9
Samverkan kring barn som far illa	9
Fördjupa samverkan med det civila samhället	10
Våra förslag	11
Stärk socialtjänstens förutsättningar	12
Värdet av välutbildade och erfarna socialsekreterare.....	12
Våra förslag	13
Stärk barnperspektivet i det sociala arbetet	14
Barnkonventionen bör bli svensk lag	14
Professionell socialjour dygnets alla timmar	14
En egen, särskilt utsedd socialsekreterare	14
Större möjligheter att agera till skydd för utsatta barn	15
Stöd och skydd till barn som rymmer	15
Snabbare ingripanden för barn i människohandel.....	16
Våra förslag	16
Stöd till barn utsatta för våld eller sexuella övergrepp	17
Samverkan i Barnahus	17
Barn som upplever våld i familjen.....	17
Behandling för sexuella förövare.....	18
Våra förslag	19
Stärk rättigheter för barn placerade i samhällets vård	19
Brister och missförhållanden i den sociala barnvården	19
Barn i familjehem	22
Våra förslag	24
Minska barnfattigdomen	25
Genomförda åtgärder.....	26
Nya åtgärder.....	26
Våra förslag	27
Referenser	29

Förord

Folkpartiets landsmöte ställde sig i oktober 2011 bakom ett antal förslag som handlar om samhällets ansvar för barn som far illa. Programförslagen ligger till grund för Folkpartiets fortsatta politiska arbete i kommuner, landsting, regering och riksdag för att stärka rättigheterna för barn i utsatta situationer.

Våra förslag syftar till att stärka barn och ungdomars rättigheter och möjligheter då vuxna brister. Det handlar om föräldrar som inte klarar föräldrarollen och samhället som inte i tillräckligt stor utsträckning försvarar barns rätt till en bra start i livet då samhället tagit över ansvaret.

Förslagen lades fram av en socialpolitisk programgrupp, ledd av Lennart Gabrielsson. Programgruppen tog också fram en fördjupande faktabakgrund som här bifogas förslagen. Ett stort antal personer har bidragit, genom att under hand svara på samråd om förebyggande arbete för barn och ungdomar, samt genom de rundabordssamtal med socialsekreterare och föreningar som genomfördes på många håll i landet. Vi vill tacka alla som bidragit med tankar, erfarenheter och förslag.

Nina Larsson
Partisekreterare

Sammanfattning

Förebyggande arbete för barn och ungdomar

1. **Hög kvalitet i alla verksamheter som rör barn och ungdomar.** Att barnhälsovården och elevhälsan följer alla barns hälsa, förskolan erbjuder en pedagogisk, trygg och utvecklande verksamhet och att skolan ger barn kunskap är viktigt för alla barn. Särskilt viktigt är det dock för barn som inte får det stöd som de behöver hemma. En förälder har alltid huvudansvaret för sitt barn. Men att barn och ungdomar, genom i huvudsak generella insatser, kan få sina rättigheter tillgodosedda är en mätare på välfärden i vårt samhälle.
2. **Föräldrar ska, i landets alla kommuner, kunna få föräldrastöd i öppna verksamheter, det vill säga utan att registreras eller bli föremål för myndighetsutövning i socialtjänsten.** Föräldrastöd kan med fördel ske i samverkan med ideella föreningar. Det är angeläget att tidigt söka upp familjer där barn löper ökad risk att fara illa och erbjuda attraktivt föräldrastöd.
3. **Utveckla samverkan med det civila samhället.** Idrottsrörelsen, brottsofferjourerna och ideella föreningar på det sociala området kan spela stor roll för barn och ungdomar i utsatta situationer. En förutsättning för starkare samverkan är dialog och en kartläggning av det civila samhällets förutsättningar och möjligheter på orten.
4. **Utveckla fler familjecentraler.** I många kommuner, men långtifrån alla, samverkar mödrahälsovården, barnhälsovården, den öppna förskolan och socialtjänstens förebyggande verksamhet i en familjecentral. Genom samlokalisering skapas goda förutsättningar för samverkan och barn och familjer kan erbjudas lättillgängligt, förebyggande stöd i attraktiva former.
5. **En samlad ungdomshälsa – ”UngHälsa”.** På många håll saknas förebyggande och tidiga insatser för barn och ungdomar som visar tecken på psykisk ohälsa. Orsaken är oklara uppdrag och ansvarsförhållanden mellan verksamheterna inom och mellan kommuner och landsting. Som en parallell till familjecentralerna vill vi samla verksamheter som stödjer skolbarn, ungdomar och deras föräldrar under ett tak. Hos UngHälsan kan elevhälsan ha en del av sin arbetstid förlagd för att samverka kring elever från skolan. Där kan också ungdomsmottagningen finnas, liksom socialtjänstens förebyggande verksamheter och en första linjens barn- och ungdomspsykiatri.
6. **Bygg upp särskilda alkohol- och drogförebyggandeteam som snabbt rycker ut till skolor.** När det finns misstankar om ökad tillgång på alkohol eller att ungdomar i skolan använder droger måste det finnas beredskap att agera snabbt. Teamen bör byggas upp i samverkan mellan elevhälsan, socialtjänsten, polisen, lokala brottsförebyggare och fritidsledare på skolorna i kommunen. Samverkan bör sökas med föreningar och andra i det civila samhället.
7. **Ta föräldrarna till hjälp, genom särskilda BUF-dagar, när barn strular i skolan.** Barn som mobbar, stör, vandaliserar eller på andra sätt visar tecken på att inte må bra i skolan måste snabbt få hjälp av vuxenvärlden. Denna möjlighet bör även erbjudas till föräldrar vars barn är hemmasittare eller är rädda för att gå till skolan. I många fall skulle det vara en tillgång för rektor, lärare och elevhälsoteam att kunna ta barnets föräldrar till hjälp i skolan. En ny form av tillfällig föräldrapenning, som vi kallar BUF-dagar (barn, ungdom- och föräldradagar) bör införas för att göra det möjligt för föräldrar att vara i skolan och få ersättning för förlorad arbetsinkomst. Max tio BUF-dagar per år bör kunna tas ut under barnets hela skoltid. Ersättningen bör administreras av Försäkringskassan.

8. **Tvårprofessionella team för elever med omfattande skolfrånvaro.** Tvårprofessionella team bör inrättas med personal från skolan, socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri som jobbar kring eleven och familjen. Syftet är att skapa nya förutsättningar för elever vars skolgång har havererat.

Stärk socialtjänstens förutsättningar

9. **Stärk myndighetsutövningen i barnavårdsärenden.** Bara den som har socionomexamen, kunskap om utsatta barn och erfarenhet ska få handlägga barnärenden. Socialstyrelsen bör utfärda föreskrifter med krav på kompetens och minst två års erfarenhet för dem som ska handlägga ärenden som rör barn och unga. Varje socialkontor bör ha tillgång till ett multiprofessionellt team som stöd i bedömningen av svåra ärenden.
10. **Utveckla kompetensen i socialtjänsten.** Socionomutbildningen leder till en bred flora av yrken inom det sociala arbetet. Traineeprogram i socialtjänsten kan vara ett sätt att ge nyutbildade socionomer en gedigen grund att stå på. Möjligheter till påbyggnadsutbildningar inom högskolan bör övervägas. Kommunerna bör även satsa på vidareutbildning och efterfråga socionomer som specialiserar sig, eller har forskningserfarenhet.
11. **Socialsekreterare som arbetar med barnavårdsärenden ska premieras i lönekuvertet.** Den stora personalomsättningen påverkar förutsättningarna för kvalitet och kontinuitet i socialtjänsten. När ansvarig handläggare ofta byts ut drabbar det barn och föräldrar i utsatta situationer, liksom familjehem och andra med uppgift att ge stöd. Lönesättningen bör användas som ett av flera sätt att premiera socialsekreterare som arbetar med myndighetsutövning som rör barn. På så sätt kan lönesättningen bidra till större kontinuitet, stabilitet och därmed kvalitet i myndighetsutövningen .
12. **Nationell satsning på forskningsanknuten metodutveckling och utvärdering inom den sociala barn- och ungdomsvården.** Det finns för lite kunskap om vilka metoder som är framgångsrika. Få insatser inom den sociala barn- och ungdomsvården är utvärderade. Staten och Sveriges kommuner och landsting måste långsiktigt satsa på forskningsanknuten metodutveckling och utvärdering, både när det gäller förebyggande arbete och insatser i den sociala barn- och ungdomsvården.

Stärk barnperspektivet i det sociala arbetet

13. **Professionell socialjour dygnets alla timmar.** Nästan var tredje kommun saknar en socialjour som kan ge professionellt akut stöd dygnet runt. Det kan vara förödande för barn i utsatta situationer. Alla kommuner måste själva, eller i samverkan med andra, ha en socialjour bemannad med socialsekreterare under kvällar, nätter och helger.
14. **Placerade barn, samt barn i andra utsatta situationer, ska få en egen, särskilt utsedd socialsekreterare.** Placerade barn ska få besök av sin socialsekreterare minst en gång i kvartalet. Även barn som upplevt våld hemma, eller som har föräldrar som missbrukar, måste kunna få en egen kontakt hos socialtjänsten.
15. **Socialtjänstlagen bör ändras så att socialtjänsten får större möjlighet att agera till skydd för barn, även mot föräldrarnas vilja.** Ibland när socialtjänsten har starka skäl att tro att barnet far illa hemma tackar föräldrarna nej till stöd. Om det inte finns tillräckliga skäl för ingripande enligt LVU kan socialtjänsten inte göra mer. Socialtjänsten bör kunna ställa krav på att barnet får gå i förskola, eller får del av stödinsatser, till exempel vid omfattande frånvaro från skolan som föräldrarna inte kommer till rätta med.
16. **Lärdomar av LVU-beslut i syfte att utveckla tidiga insatser.** LVU-placering är den yttersta åtgärden när många andra insatser prövats och misslyckats. För att utveckla arbetet och analysera andra och tidigare åtgärder bör en funktion inrättas för att granska fattade LVU-beslut.

17. **Fler akutboenden för unga med rymningsbenägenhet.** Unga som återkommande rymmer hemifrån har ofta en svår hemsituation. De utsätter sig för stora risker på rymmen. Fler akutboenden behövs för unga med rymningsbenägenhet, där de kan bo under kortare tid medan socialtjänsten utreder hemförhållandena. Det är inte rimligt att barn fortsätter att föras hem till familjer där de far illa och snart rymmer igen.

Stöd till barn utsatta för våld eller sexuella övergrepp

18. **Nationell certifiering av Barnahus.** Barn som utsatts för våld eller sexuella övergrepp har rätt till en barnvänlig, rättssäker utredning samt till skydd och stöd. Såväl befintliga som nya Barnahus bör certifieras, för att säkerställa en så effektiv myndighetssamverkan som möjligt. Verksamheten ska finnas myndighetsövergripande i alla delar av landet.
19. **Bygg upp regionala specialistteam, eller mottagningar, i barn- och ungdomspsykiatri för våldutsatta barn och barn som upplevt våld i familjen.** Barn som upplevt våld i familjen ska kunna få stöd i landets alla kommuner. I dag saknas det på många håll tillgång till behandling på psykiatrisk specialistnivå för barn som på grund av våld har utvecklat en egen barnpsykiatrisk problematik. Kommuner och landsting/regioner måste kunna erbjuda våldutsatta barn en vårdkedja med stödinsatser på rätt nivå.
20. **Förebygg våld mot barn med funktionsnedsättningar eller långvarig sjukdom.** Barn med funktionsnedsättningar eller långvarig sjukdom löper större risk än andra barn att utsättas för våld i hemmet. Deras familjer måste få tillräckligt stöd och avlastning för att förebygga att föräldrar, av stress eller utmattnings, tar till våld. Kompetensen om våld måste höjas hos kommunens biståndsbedömare, personal inom landstingens habilitering och sjukvården samt andra professionella som kommer i kontakt med familjer som har barn med funktionsnedsättningar.

Stärk rättigheter för barn och ungdomar placerade i samhällets vård

21. **Inför auktorisation för att driva HVB.** Vi måste skärpa kraven på kvalitet och resultat i institutionsvården för barn och unga. Dagens regler är alldeles för luddiga. Socialstyrelsen bör få i uppdrag att fastställa tydliga kvalitetskrav som det ankommer på den som vill driva ett HVB att visa att verksamheten uppfyller. Krav på auktorisation ska ställas på alla HVB även de som idag verkar med tillstånd från Socialstyrelsen. Verksamheten ska följas upp noggrannare. Auktorisation bör också gälla för att driva konsulentstött familjehemsverksamhet.
22. **Stimulera goda resultat i familjehem och HVB.** Socialtjänsten lägger ansemliga resurser på den sociala barn- och ungdomsvården varje år, samtidigt som många placerade barn inte får sina behov och rättigheter tillgodosedda. Därför behöver HVB- och familjehemmens resultat följas upp striktare. Vi måste också våga prova nya vägar för att få bättre resultat i den sociala barn- och ungdomsvården. Hur väl målen uppfylls i familjehem och HVB-hem bör redovisas öppet, så att socialsekreterare och familjer som står inför en placering kan välja bästa tänkbara vård.
23. **En studieplan för varje placerat barn.** Trots att lyckade resultat i skolan har visat sig viktigast för att det ska gå bra i livet för placerade barn och ungdomar så har kommunerna inte tagit tillräckligt ansvar för omhändertagna barn skolgång. Kommunen ska vara skyldig att göra en studieplan för varje placerat barns skolgång och undervisning. Det bör regleras i skollagen. Syftet är att ge barnet stöd att klara sin skolgång.
24. **En hälsoplan för varje placerat barn.** Många omhändertagna barn och ungdomar har missats av barnhälsovården och uteblir från elevhälsans hälsobesök. De löper också större risk för psykisk ohälsa än andra. Mot bakgrund av de hälsorisker som barn som placeras har utsatts för måste hälso- och sjukvårdens särskilda ansvar för barn placerade i samhällsvård tydliggöras i hälso- och sjukvårdslagen. Det bör ske genom att en hälsoplan tas fram för varje placerat barn. Grunden för den bör vara en hälsoundersökning i samband med att barnet placeras.

25. **Förtydliga placerade barns grundläggande fri- och rättigheter i lagstiftningen.** Barns och ungas rättsskydd är svagt under genomförandet av samhällsvården. Lagstiftningen måste därför tydliggöra placerade barns och ungdomars grundläggande rättigheter, till exempel i fråga om kontakt och umgänge med sina föräldrar och syskon, utbildning, hälsa, god omvårdnad och fritidsaktiviteter. Det bör också framgå av lagen vilka krav barnen kan ställa på att få information om sina rättigheter, vårdens innehåll och uppföljning samt hur de kan anmäla missförhållanden.
26. **Inför ett ombud för barn som får stöd från socialtjänsten.** När socialtjänsten omhändertar ett barn och placerar barnet på HVB eller familjehem tar samhället ansvar för barnets säkerhet och trygghet. Precis som i allvarliga mobbningsfall i skolan måste ett placerat barn som fått sina rättigheter allvarligt kränkta få möjlighet till upprättelse. Även barn som bor kvar i sin familj, men får stöd från socialtjänsten, kan behöva stöd från ett ombud. Den funktion som nu finns hos Socialstyrelsen, dit placerade barn kan vända sig med klagomål och synpunkter, bör utvecklas till ett oberoende ombud för placerade barn och ungdomar. Paralleller kan dras till Barn- och elevombudet hos Skolinspektionen
27. **Obligatorisk utbildning för alla familjehem.** Många familjehem får i dag ingen utbildning innan de tar emot barn som ofta har stora och sammansatta behov. För att säkerställa att placerade barn får en bra omsorg är utbildning och handledning ett grundkrav. Socialtjänsten måste vara lyhörd för familjehemmens behov av stöd. Familjer som tar hand om ett placerat barn måste kunna få akut hjälp även kvällar, nätter och helger.
28. **Återkommande nationella rekryteringskampanjer för fler familjehem och en nationell webbplats om familjehem.** Många kommuner har svårt att klara rekryteringen av familjehem Norge har positiva erfarenheter av nationella kampanjer för att rekrytera familjehem. Vi bör dra lärdom av deras erfarenheter och göra nationella kampanjer, i samarbete mellan den svenska staten och Sveriges kommuner och landsting.
29. **Fler familjehemsplacerade barn bör få sina familjehemsföräldrar som vårdnadshavare.** Barn som varit länge placerade i familjehem och knutit an till familjen måste ha inflytande över om de ska bo kvar i familjehemmet, eller flytta till sina biologiska föräldrar, om deras situation normaliseras. När det gäller små barn ska principen om barnets bästa alltid sättas i främsta rummet. Socialtjänsten ska vara skyldig att fortsatt stötta familjehemmet efter en vårdnadsöverflyttning. Slopa treårsregeln för vårdnadsöverflyttningar så att prövningen istället kan göras löpande utifrån barnets bästa.
30. **Platsgaranti hos Statens institutionsstyrelse.** En del ungdomar har så allvarliga beteendeproblem att de behöver få vård och behandling på en låsbar institution. Att placerade den unga på en låst institution är en sista utväg när inga andra alternativ står till buds. I många fall är läget akut. Då måste det alltid finnas plats att ta emot ungdomar som behöver denna mycket ingripande åtgärd.

Barnfattigdom

31. **Arbete är det bästa vägen ur fattigdom.** Arbetslinjen ligger därför fast. Vi vill se ytterligare åtgärder som gör det mer lönsamt att arbeta.
32. **Allas rätt till en bra skola.** Fortsatta satsningar på kunskapslinjen skapar goda förutsättningar för våra barn och unga in i vuxenlivet.
33. **Många av de fattiga barnen har invandrarbakgrund. En fungerande integrationspolitik som bryter utanförskap och passiviserande bidragsberoende är därför nödvändig.**
34. **Vi vill se en höjning av underhållsstödet.** Om föräldrarna inte kan arbeta eller när arbetsinkomsterna inte räcker till måste samhället hjälpa barnfamiljerna.

35. **Även barn i fattiga familjer ska ha tillgång till dator och internet.** Det är ofta en förutsättning för skolarbete och ett aktivt socialt liv. I riksnormen för försörjningsstödet ska därför även kostnader dator och internetuppkoppling ingå.
36. **Föräldrarnas plånbok ska inte avgöra om ett barn ska kunna få glasögon eller ej.** Det behövs nationella riktlinjer för stöd till glasögon.
37. **Tidigare hjälp till överskuldssatta barnfamiljer.** Tiden för skuldsanering för barnfamiljer bör kortas från fem till tre år. Barnfamiljer ska inte heller behöva vänta längre än en vecka för att få träffa en budget- och skuldrådgivare.
38. **De fattiga barnen behöver också en stimulerande fritid.** Vi vill genomföra satsningar på kommunala sommarjobb till ungdomar och extra stöd till ungdomar i familjer med socialbidrag. Kommunerna bör även säkerställa att det finns fritidsaktiviteter som är gratis för alla barn under loven.

Förebyggande arbete för barn och ungdomar

Ingen vet med säkerhet hur många barn och ungdomar i Sverige som har det svårt hemma. Det kan handla om föräldrar som dricker för mycket, om föräldrar som lider av psykisk sjukdom eller har en egen utvecklingsstörning. Det kan också handla om föräldrar som slår eller psykiskt misshandlar sin familj, eller om kriminalitet. När föräldrarna, av olika skäl, sviktar i sin omsorg påverkar det barnets hela tillvaro och trygghet.

Folkpartiet liberalerna har en lång tradition av att lyfta det glömda Sverige. Det handlar om människor som har svårt att själva göra sina röster hörda. I det glömda Sverige finns barn och ungdomar som far illa hemma och behöver stöd och skydd. Dessa barn har samma rättigheter som alla andra barn i Sverige.

Det behöver inte gå illa i livet för ett barn som har befunnit sig en utsatt situation i sin familj. Forskningen visar att samspelet mellan riskfaktorer och skyddsfaktorer är avgörande för barnet. En hög kvalitet i alla verksamheter för barn och ungdomar är därför viktigt för alla barn, men särskilt viktigt för barn i utsatta situationer.

Föräldraansvar och föräldrastöd

Föräldrar är livsviktiga för sina barn. Inga andra vuxna betyder mer för sina barn än deras föräldrar. Frågan om föräldrars betydelse och ansvar för sina barn tenderar ofta att hamna i skymundan. Då problem kring våra barn och ungdomar diskuteras påtalas ofta att samhället - skolan, socialtjänsten, polisen – ska ta ett större ansvar. Sällan talas det om föräldraansvaret. Vår uppfattning är att många föräldrar skulle kunna vara en resurs när barn strular i skolan. På samma sätt som det finns möjlighet att vara hemma från jobbet med sjukt barn bör det finnas möjlighet att finnas till hands för sitt barn i skolan när hon eller han visar tecken på att inte må bra i skolmiljön.

Att vara förälder är ett stort och viktigt, men ibland också svårt uppdrag. Förebyggande verksamhet och tidiga insatser är centrala för att barn och ungdomar inte ska hamna i risksituationer där de kan fara illa. Det måste finnas ett väl utbyggt och attraktivt föräldrastöd och andra öppna, förebyggande verksamheter dit föräldrar, samt barn och ungdomar, kan vända sig för stöd och hjälp, utan att bli registrerade hos socialtjänsten. Enligt Folkhälsoinstitutet finns det inga tecken på att de satsningar som gjorts på öppna verksamheter skulle leda till att socialtjänsten låter bli att utreda barns behov och bara skickar familjen dit istället. Det verkar snarare vara så att socialtjänsten har lyckats nå fler familjer.¹

Många familjer där det finns flera riskfaktorer för att barn kan fara illa, såsom missbruk, psykisk ohälsa eller långvarig ekonomisk utsatthet i familjen, har socialtjänsten, sjukvården eller andra myndigheter redan kontakt med för andra typer av insatser. Det är angeläget att tidigt söka upp dessa familjer och erbjuda attraktivt föräldrastöd i öppna former.

Socialtjänstens personal, fältassistenter, fritidsledare, lärare och andra som möter barn och ungdomar i utsatta situationer måste bli väl förtrogna med de nya sociala medierna. För barn och ungdomar är dessa kommunikationsvägar en central del av vardagen och därför viktiga kanaler i det förebyggande och uppsökande arbetet. Att nätvandra kan vara nog så viktigt som att nattvandra.

Samverkan kring barn som far illa

Barn som far illa behöver ofta stöd och hjälp från flera håll. Socialtjänsten, skolan, hälso- och sjukvården och polisen med flera har sedan 2003 en lagstadgad skyldighet att samverka kring barn som far illa, eller riskerar att fara illa. Socialtjänsten har huvudansvaret för att samverkan kommer till stånd. För att det ska finnas välfungerande rutiner och barn inte ska riskera att falla mellan

¹ Folkhälsoinstitutet (2010) *Kartläggning av insatser för barn och ungdomar i risksituationer 2010*

stolarna krävs tydliga överenskommelser om hur myndigheterna tillsammans arbetar med barn som far illa. Socialstyrelsens öppna jämförelser för den sociala barn- och ungdomsvården visar dock att fler än åtta av tio kommuner saknar samverkansöverenskommelser mellan socialtjänsten och en eller flera av förskola/skola, polis, BUP eller hälso- och sjukvården. Trots att samverkan betonats i många år finns det fortfarande stora brister som gör att barn inte fångas upp i tid och inte får den hjälp de behöver. Genom samlokalisering och genom att samla verksamheter under ett tak stärks förutsättningarna för samverkan och ett offensivt förebyggande stöd. Vi ser familjecentralerna som en bra sådan verksamhet, där olika kompetenser och verksamheter samlas för att ge stöd till småbarnsfamiljer. Enligt Socialstyrelsens kartläggning från 2008 fanns det då 131 familjecentraler i landet². Något motsvarande finns inte för barn i skolåldern och ungdomar. Tvärtom är ansvaret i dag mycket splittrat.³ Nedan lägger vi därför förslag om en samlad ungdomshälsa.

Ett allvarligt problem är att många barn som bedöms fara illa - anmälningssplikten till trots – inte kommer till socialtjänstens kännedom. Det kan bero på att det känns jobbigt för t ex en förskolelärare att peka ut en familj, utan att vara helt säker, och en oro för hur det kommer att påverka relationen till familjen framöver. Ett annat problem som brukar lyftas fram är att den som anmäler sällan får någon återkoppling från socialtjänsten. Om den som anmält vill ha återkoppling krävs föräldrarnas samtycke för att anmälaren ska få del av informationen.⁴ Vi tror, precis som Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68), att det är dags att pröva nya vägar att nå familjer som kan behöva stöd. Istället för att överlämna problemen till socialtjänsten gäller det att uppmuntra till samarbete, ta tillvara kompetensen och engagemanget hos den verksamhet där barnet finns och att erbjuda familjen attraktivt stöd så att de känner motivation att ta emot den. Barnskyddsutredningen föreslår att när t ex en skola känner oro för ett barn så ska de kunna påkalla ett möte med socialtjänsten, föräldrarna och eventuellt också barnet för att uppmärksamma barnets situation och erbjuda förebyggande insatser utan utredning och beslut. Mötet kan också landa i att socialtjänsten gör bedömningen att de bör inleda en utredning med målet att vid behov erbjuda insatser. Vi anser att det kan vara ett bra sätt att skapa öppenhet och samarbete kring ett barn eller en familj.

Stor frånvaro från skolan är tydliga signaler om att något inte står rätt till. Elever med hög frånvaro från skolan behöver ofta insatser från både skolan, socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri. Tvärprofessionella team kan stötta barnet och familjen för att få till stånd en fungerande skolgång igen.

Fördjupa samverkan med det civila samhället

Det civila samhället är alla de föreningar, organisationer, nätverk och enskilda som tillsammans arbetar för samhällets utveckling i stort och smått. Ofta definierar man det civila samhället som det som inte rymms inom offentlig eller privat sektor.

Regeringen har skrivit en överenskommelse om samverkan med det civila samhället inom det sociala området. Överenskommelsen har även undertecknats av Sveriges Kommuner och Landsting. Denna samverkan handlar bland annat om att vi som representanter för den offentliga sektorn ska respektera det civila samhällets självständighet när vi samverkar och samarbetar. Huvudtanken bakom avtalet är att stärka det civila samhället som en bas för en starkare utveckling av de mänskliga relationer som ligger till grund för ett gott samhälle.

När vi arbetar med att lösa social problematik väljer vi ofta att enbart se till de offentliga och privata aktörerna. Kommuner, landsting och stat reglerar och genomför mängder av åtgärder. Olika former av service köps också in av privata aktörer. Alldeles för ofta glömmes vi det civila samhällets möjligheter. Ibland finns de med på marginalen. Men genom ett strukturerat arbete med samverkan kan såväl det sociala arbetet som det civila samhället stärkas. Kommuner och landsting kan aktivt arbeta för att genomföra upphandlingar som är anpassade till socialt företagande, d.v.s.

² Socialstyrelsen (2008) *Familjecentraler – Kartläggning och kunskapsöversikt*

³ Läs mer i [Folkpartiets barnpolitiska program](#)

⁴ Barnombudsmannen (2010) *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*

företagande utan vinstintresse som ofta anställer människor långt ifrån ordinarie arbetsmarknad. Kommuner och landsting kan aktivt samverka med lokala föreningar i arbeten som stöttar utsatta grupper. Det kan handla om stöd till våldsutsatta barn och kvinnor. Det kan handla om mentorsfunktioner för ungdomar på glid. Det kan handla om förebildsarbete på skolor och så vidare.

Kommuner och landsting kan öppna den egna organisationen för initiativ från det civila samhället. Ofta tar det offentliga över arbetsuppgifter som tidigare legat på det civila samhället. Inte sällan finns en misstro i den offentliga administrationen mot att samverka med det civila samhället. Det finns ett politiskt uppdrag att minska dessa trösklar.

För att klara av en starkare samverkan med det civila samhället inom den sociala sektorn krävs en dialog med, och en kartläggning av, det civila samhället. Kommuner och landsting är idag alldeles för omedvetna om vilka förutsättningar och möjligheter det civila samhället har, vilka aktörer som finns och vilka mål som kan nås med ökad samverkan.

Våra förslag

- **Hög kvalitet i alla verksamheter som rör barn och ungdomar.** Att barnhälsovården och elevhälsan följer alla barns hälsa, förskolan erbjuder en pedagogisk, trygg och utvecklande verksamhet och att skolan ger barn kunskap är viktigt för alla barn. Särskilt viktigt är det dock för barn som inte får det stöd som de behöver hemma. En förälder har alltid huvudansvaret för sitt barn. Men att barn och ungdomar, genom i huvudsak generella insatser, kan få sina rättigheter tillgodosedda är en mätare på välfärden i vårt samhälle.
- **Föräldrar ska, i landets alla kommuner, kunna få föräldrastöd i öppna verksamheter, det vill säga utan att registreras eller bli föremål för myndighetsutövning i socialtjänsten.** Föräldrastöd kan med fördel ske i samverkan med ideella föreningar. Det är angeläget att tidigt söka upp familjer där barn löper ökad risk att fara illa och erbjuda attraktivt föräldrastöd.
- **Utveckla samverkan med det civila samhället.** Idrottsrörelsen, brottsofferjourerna och ideella föreningar på det sociala området kan spela stor roll för barn och ungdomar i utsatta situationer. En förutsättning för starkare samverkan är dialog och en kartläggning av det civila samhället förutsättningar och möjligheter på orten.
- **Utveckla fler familjecentraler.** I många kommuner, men långtifrån alla, samverkar mödrahälsovården, barnhälsovården, den öppna förskolan och socialtjänstens förebyggande verksamhet i en familjecentral. Genom samlokalisering skapas goda förutsättningar för samverkan och barn och familjer kan erbjudas lättillgängligt, förebyggande stöd i attraktiva former.
- **En samlad ungdomshälsa – ”UngHälsa”.** På många håll saknas förebyggande och tidiga insatser för barn och ungdomar som visar tecken på psykisk ohälsa. Orsaken är oklara uppdrag och ansvarsförhållanden mellan verksamheterna inom och mellan kommuner och landsting. Som en parallell till familjecentralerna vill vi samla verksamheter som stödjer skolbarn, ungdomar och deras föräldrar under ett tak. Hos UngHälsan kan elevhälsan ha en del av sin arbetstid förlagd för att samverka kring elever från skolan. Där kan också ungdomsmottagningen finnas, liksom socialtjänstens förebyggande verksamheter och en första linjens barn- och ungdomspsykiatri.
- **Bygg upp särskilda alkohol- och drogförebyggandeteam som snabbt rycker ut till skolor.** När det finns misstankar om ökad tillgång på alkohol eller att ungdomar i skolan använder droger måste det finnas beredskap att agera snabbt. Teamen bör byggas upp i samverkan mellan elevhälsan, socialtjänsten, polisen, lokala brottsförebyggare och fritidsledare på skolorna i kommunen. Samverkan bör sökas med föreningar och andra i det civila samhället.

- **Ta föräldrarna till hjälp, genom särskilda BUF-dagar, när barn strular i skolan.** Barn som mobbar, stör, vandaliserar eller på andra sätt visar tecken på att inte må bra i skolan måste snabbt få hjälp av vuxenvärlden. Denna möjlighet bör även erbjudas till föräldrar vars barn är hemmasittare eller är rädda för att gå till skolan. I många fall skulle det vara en tillgång för rektor, lärare och elevhälsoteam att kunna ta barnets föräldrar till hjälp i skolan. En ny form av tillfällig föräldrapenning, som vi kallar BUF-dagar (barn, ungdom- och föräldradagar) bör införas för att göra det möjligt för föräldrar att vara i skolan och få ersättning för förlorad arbetsinkomst. Max tio BUF-dagar per år bör kunna tas ut under barnets hela skoltid. Ersättningen bör administreras av Försäkringskassan.
- **Tvärprofessionella team för elever med omfattande skolfrånvaro.** Tvärprofessionella team bör inrättas med personal från skolan, socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri som jobbar kring eleven och familjen. Syftet är att skapa nya förutsättningar för elever vars skolgång har havererat.

Stärk socialtjänstens förutsättningar

Kommunernas socialtjänst kommer i kontakt med en mängd vuxna, ungdomar och barn i utsatta situationer. Bemötandet från socialsekreteraren kan vara det viktigaste för ett utsatt barns tilltro till vuxenvärlden. I socialtjänstens myndighetsutövning fattar socialsekreterarna ingripande beslut som har stark påverkan på enskilda människors liv och ibland livsavgörande betydelse. De ska göra avvägningar i svåra dilemman och fatta beslut i akuta situationer. Det är ett svårt och tungt uppdrag som kräver goda kunskaper om vuxna och barn i utsatthet, samt legitimitet och erfarenhet.

Vi menar att det finns anledning för socialnämnderna i många kommuner att självkritiskt granska sin egen roll. Många kommuner skulle behöva lägga större kraft på att stärka socialtjänstens förutsättningar att upprätthålla och utveckla en god kvalitet. Det kan handla om såväl organisatoriska, ekonomiska som kunskapsmässiga förutsättningar. Socialnämnderna måste bli bättre på att följa upp socialtjänstens verksamhet. Socialnämnderna är, enligt lag, skyldiga att följa upp hur det går i enskilda fall. Men de politiskt ansvariga vet ofta mindre om verksamhetens kvalitet, resultat och effektivitet i stort. Mätbara mål och en kontinuerlig resultatuppföljning av socialtjänstens verksamhet är en förutsättning för att kommunen ska kunna göra prioriteringar och se till att använda resurserna på ett klokt sätt.

Värdet av välutbildade och erfarna socialsekreterare

Det är socialnämndens ansvar att säkerställa att socialtjänsten har den kompetens som behövs. Socialstyrelsen tog 2006 fram allmänna råd om kompetensen hos socialtjänstens personal vid handläggning och uppföljning av ärenden som rör barn och unga. Där slås fast en rad kunskapsområden som en socionom bör ha för att handlägga barnärenden och att han eller hon ska ha minst ett års yrkeserfarenhet. Men de är just allmänna råd och inte bindande för kommunerna. Det verkar fortfarande vara relativt vanligt att unga, nytexaminerade socionomer får handlägga barnärenden och barnutredningar. En kartläggning från Socialstyrelsen 2007 visade att nästan 40 procent av socialsekreterarna saknade tidigare yrkeserfarenhet i socialt arbete när de började arbeta med myndighetsutövning som gäller barn och unga. Det är inte rimligt att de nytexaminerade och oerfarna socionomerna sätts att bedöma de svåra barnavårdsärendena i socialtjänsten.

Det finns också anledning för landets socialpolitiker att ställa sig frågan varför så många socialsekreterare söker sig bort från myndighetsutövningen och vad de kan göra åt det. Nästan hälften av socialsekreterarna i kartläggningen ovan hade arbetat tre år eller mindre med myndighetsutövning. Den stora personalomsättningen påverkar förutsättningarna för kvalitet och kontinuitet i socialtjänsten. Två tredjedelar av samtliga socialsekreterare hade arbetat kortare tid än tre år i sin nuvarande arbetsgrupp. När ansvarig handläggare ofta byts ut drabbar det barn och föräldrar i utsatta situationer, liksom familjehem och andra med uppgift att ge stöd.

Barnskyddsutredningen hänvisar till en forskarstudie (Dellgran och Höjer) som konstaterade att det finns en rörelse bland socionomer från myndighetsutövning till verksamheter där kontakterna med klienterna är färre och bygger på frivillighet, eller till arbetsuppgifter som handledning, undervisning och forskning. De drog slutsatsen att om inte vidareutbildning uppmontras inom befintlig tjänst, t.ex. genom möjlighet till avancemang eller ökat professionellt handlingsutrymme, ökar intresset av att byta till andra verksamheter med bättre betingelser.

Det behövs erfarna, välutbildade socialsekreterare i socialtjänstens myndighetsutövning. Att vara socialsekreterare, med allt det ansvar som yrket innebär, får inte vara ett genomgångsjobb. Det är ett politiskt ansvar att stärka socialtjänstens förutsättningar. Vi vill utveckla kompetensen i socialtjänsten, bygga in stödstrukturer i myndighetsutövningen och premiera dem som arbetar med barnavårdsärenden i lönekuvertet.

Det är också viktigt att frigöra tid för möten med barn, familjer och andra klienter. Vi är de första att skriva under på att gediget utredningsarbete och dokumentation är centralt för kvaliteten i myndighetsutövningen. Men pendeln får inte slå så långt att socialsekreterarna inte får tillräcklig tid för samtal med och besök hos sina klienter. Socialtjänstens kompetens, tid och resurser bör användas så effektivt som möjligt. Ambitionen bör vara att minst hälften av arbetstiden ska socialsekreteraren möta människor som behöver socialtjänstens stöd och hjälp.

Våra förslag

- **Stärk myndighetsutövningen i barnavårdsärenden.** Bara den som har socionomexamen, kunskap om utsatta barn och erfarenhet ska få handlägga barnärenden. Socialstyrelsen bör utfärda föreskrifter med krav på kompetens och minst två års erfarenhet för dem som ska handlägga ärenden som rör barn och unga. Varje socialkontor bör ha tillgång till ett multiprofessionellt team som stöd i bedömningen av svåra ärenden.
- **Utveckla kompetensen i socialtjänsten.** Socionomutbildningen leder till en bred flora av yrken inom det sociala arbetet. Traineeprogram i socialtjänsten kan vara ett sätt att ge nyutbildade socionomer en gedigen grund att stå på. Möjligheter till påbyggnadsutbildningar inom högskolan bör övervägas. Kommunerna bör även satsa på vidareutbildning och efterfråga socionomer som specialiserar sig, eller har forskningserfarenhet.
- **Socialsekreterare som arbetar med barnavårdsärenden ska premieras i lönekuvertet.** Den stora personalomsättningen påverkar förutsättningarna för kvalitet och kontinuitet i socialtjänsten. När ansvarig handläggare ofta byts ut drabbar det barn och föräldrar i utsatta situationer, liksom familjehem och andra med uppgift att ge stöd. Lönesättningen bör användas som ett av flera sätt att premiera socialsekreterare som arbetar med myndighetsutövning som rör barn. På så sätt kan lönesättningen bidra till större kontinuitet, stabilitet och därmed kvalitet i myndighetsutövningen.
- **Nationell satsning på forskningsanknuten metodutveckling och utvärdering inom den sociala barn- och ungdomsvården.** Det finns för lite kunskap om vilka metoder som är framgångsrika. Få insatser inom den sociala barn- och ungdomsvården är utvärderade. Staten och Sveriges kommuner och landsting måste långsiktigt satsa på forskningsanknuten metodutveckling och utvärdering, både när det gäller förebyggande arbete och insatser i den sociala barn- och ungdomsvården.

Stärk barnperspektivet i det sociala arbetet

Barnkonventionen bör bli svensk lag

Det är snart tolv år sedan FN:s konvention om barnets rättigheter antogs. Sedan dess har medvetenheten om barns rättigheter blivit betydligt bättre. Men fortfarande finns det brister både i lagstiftningen och i hur barn behandlas i praktiken.

Barnombudsmannen pekar på att det finns väsentliga skillnader mellan den svenska lagstiftningen och Barnkonventionen när det gäller barns rätt att komma till tals i frågor som rör dem personligen. Barn får inte fullt ut komma till tals i tvister om vårdnad, boende och umgänge, i utredningar inom socialtjänsten och inte heller i asylprocessen. Barnkonventionen ställer krav på att alla barn har rätt att komma till tals. I den svenska lagstiftningen sägs i stället att barnets inställning ska klarläggas om det inte är olämpligt. Det blir till ett kryphål för myndigheterna att inte prata med barnen själva.

I slutet av 2010 fattade riksdagen beslut om Alliansregeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Den innehåller uppföljningsbara mål på nio olika områden som alla syftar till att förverkliga Barnkonventionen. Men den innebär också att regeringen ska göra en kartläggning av hur svensk lagstiftningen överensstämmer med bestämmelserna i Barnkonventionen och hur myndigheterna tillämpar dem. I samband med kartläggningen ska regeringen behandla ett förslag från Delegationen för mänskliga rättigheter om att utreda om det vore lämpligt att föra in Barnkonventionen och andra konventioner om mänskliga rättigheter i svensk rätt. Vi ser många exempel på att Barnkonventionen inte har fått tillräckligt genomslag i svensk lag och praktik. Den kartläggning som regeringen nu gör är därför av stor betydelse. Det ser vi som ett första steg på vägen till att Barnkonventionen ska bli svensk lag. Vi bör dra lärdom av Norge och både införliva och transformera Barnkonventionen i svensk lag.

Barnombudsmannen har till uppgift att företräda barn och ungdomars rättigheter. Vi ser det viktiga arbete myndigheten gör när det gäller att låta utsatta barn och ungdomar själva komma till tals och opartiskt driva på myndigheter, kommuner och landsting så att de efterlever Barnkonventionen. Vi skulle gärna se att myndighetens ställning stärktes ytterligare genom möjligheter för Barnombudsmannen att, på eget initiativ, lyfta principiellt viktiga enskilda fall.

Professionell socialjour dygnets alla timmar

Socialstyrelsen presenterade sina första öppna jämförelser inom den sociala barn- och ungdomsvården i slutet av 2010. I jämförelserna uppdagades att nästan tre av tio kommuner saknar socialjour med utbildad personal under kvällar, nätter och helger⁵. Detta kan vara förödande för barn som har det svårt hemma. Socialstyrelsen påpekar att för ett barn som just varit med om en traumatisk händelse kan omedelbar och adekvat hjälp vara avgörande. Vi menar att alla kommuner, själva eller i samverkan med andra kommuner, måste ha en socialjour bemannad med utbildade socionomer så att människor i nöd kan få hjälp dygnets alla timmar. Det är särskilt viktigt för barn i utsatta situationer, som är helt utelämnade när det inte finns någon socialsekreterare i tjänst annat än under kontorstid.

En egen, särskilt utsedd socialsekreterare

Många barn och ungdomar i utsatta situationer känner misstro mot myndigheter och stor ensamhet. Det krävs kontinuitet och täta kontakter för att barnet ska kunna känna förtroende för socialsekreteraren. Som Upprättelseutredningen påpekar är en bättre uppföljning från socialtjänstens sida av situationen för barn placerade i samhällets vård den allra viktigaste åtgärden för att förhindra och i ett tidigt skede upptäcka missförhållanden⁶. Vi anser att

⁵ <http://www.socialstyrelsen.se/pressrum/pressmeddelanden/storakommunalaskillnaderistodtillutsattabarn>

⁶ SOU 2011:9

Barnskyddsutredningens förslag om att varje barn ska ha en särskild utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakten med barnet är angeläget att genomföra⁷. Denna socialsekreterare ska ha en självständig ställning i förhållande till familjehemmet eller institutionen. Det måste också säkerställas att barnet får täta besök av sin socialsekreterare. I dag ska barnet få besök minst två gånger om året. Det bör istället ske en gång i kvartalet, eller ännu oftare om barnet så önskar eller har behov av det.

När det finns allvarliga problem i familjen är det lätt att föräldrarnas problem överskuggar barnets behov. En egen kontakt hos socialtjänsten kan därför vara viktig även för barn i andra utsatta situationer, såsom barn som upplevt våld i familjen eller barn till missbrukande föräldrar.

I Barnombudsmannens möten med placerade barn och ungdomar berättade de om erfarenheter av socialsekreterare som inte lyssnar, upplevelsen av att inte bli tagen på allvar och om hur svårt det ibland kan vara att få tag i sin socialsekreterare. Ett barnperspektiv i socialtjänstens arbete förutsätter att barnet kan känna förtroende för den socialsekreterare som har hand om hans eller hennes ärende. Hur placerade barn upplever kontakten med socialtjänsten bör följas upp årligen. Barn och ungdomar måste ha möjlighet att få byta socialsekreterare om de upplever att kontakten dem emellan inte fungerar. En sådan önskan bör hanteras skyndsamt av socialförvaltningen eller socialnämnden.

Större möjligheter att agera till skydd för utsatta barn

Socialtjänstens insatser sker i första hand på frivillig basis. I en del fall när socialtjänsten misstänker att barnet far illa i hemmiljön tackar föräldrarna nej till stöd och hjälp. Om det inte finns tillräckliga skäl för omhändertagande enligt LVU kan socialtjänsten inte göra mer. Det finns en möjlighet till öppna insatser utan samtycke (s k mellantvång) i §22 LVU när det gäller ungdomar med beteendeproblem, även om den används i mycket liten utsträckning. Någon motsvarande bestämmelse finns inte när det problemet gäller barnets hemsituation. Att familjen känner motivation att ta emot stöd och hjälp är grunden för att nå förbättringar för barnet. Men det finns tillfällen när socialtjänsten bör få möjlighet att agera till skydd för barnet, även mot föräldrarnas vilja. Barnets rätt till skydd måste väga tyngre. Genom en sådan åtgärd kan samhället försöka förhindra att barnet far illa och förebygga att barnet behöver placeras i samhällets vård. Socialtjänsten bör t ex kunna ställa krav på att barnet får gå i förskola, eller får ta del av stödjande insatser.

Stöd och skydd till barn som rymmer

En studie från Rädda Barnen visar att elva procent av alla ungdomar mellan 16 och 18 år har rymt eller kastats ut hemifrån. Ju fler rymningar, desto yngre var barnet första gången det hände och desto större har barnets utsatthet varit hemma. En central slutsats i studien är att rymningen oftast är en flykt från en orimlig situation hemma med våld, övergrepp, hot eller att familjen inte accepterat den ungas pojkvän/flickvän eller den ungas sexuella läggning. Forskningen visar att det traditionella sättet att arbeta från skolkuratorers och socialtjänstens sida, att jobba för att den unga ska flytta hem igen, sällan fungerar. Ungdomar som upprepat rymmer hemifrån måste erbjudas stöd och hjälp.⁸

En särskild problematik är de föräldrar som inte anmäler att deras barn har försvunnit hemifrån. Kanske bär föräldrarna skulden till att barnet rymt. Ibland finns en rädsla och misstro mot myndigheter. Om någon annan, exempelvis skolan, anmäler att barnet försvunnit kan polisen inget göra. De startar bara efterforskningar på föräldrars uppdrag. Inte heller socialtjänsten kan göra något. Om föräldrarna inte samverkar i utredningen kan det vara svårt att fastställa att barnet verkligen är på rymmen. Att vara borta från hemmet är inte ett tillräckligt skäl för att göra en efterlysning enligt LVU. Därför behöver lagen ändras så att socialtjänsten alltid har befogenhet att efterforska barn som försvunnit hemifrån.

⁷ SOU 2009:68

⁸ Yvonne Sjöblom och Sara Högdin. Rädda Barnen (2009) *Tillfälligt uppbrott – om ungdomar som rymmer och kastats ut hemifrån*

Snabbare ingripanden för barn i människohandel

Då och då upptäcks barn och ungdomar i Sverige som är utsatta för människohandel. Ett exempel är en flicka från Bulgarien som tvingades ut på stöldturné. Stölderna skedde under flera månader runt om i Sverige innan socialtjänsten i Sollentuna grep in. Inget barn ska offras till människohandeln. Svenska myndigheter har en skyldighet att finna vägar som stoppar vuxna människor från att tvinga barn till kriminella handlingar.

Människohandlarna kommer undan på grund av kommungränser och barn får betala priset då kommunerna inte har anpassat sitt arbete till kriminella som verkar i en globaliserad värld. Människohandlarna och barnen eller ungdomarna som hamnat i deras klor rör sig mellan både länder och kommuner, så att utredningarna inte hinner startas eller färdigställas. Rikspolisstyrelsen har ett nationellt ansvar, medan socialnämnderna endast ansvarar för vad som sker i den egna kommunen. Även om Rikspolisstyrelsen har det övergripande polisiära ansvaret så tar samordningen tid. När det gäller socialtjänsten så är samarbetet mellan kommunerna begränsat. Detta försvårar arbetet.

Människohandeln måste bekämpas mer effektivt än vad den gör i dag. I dag kan en kommuns socialtjänst vänta en timme med att ingripa och då hinner förövarna komma undan. Vi behöver få till ett system där socialnämndens ansvar följer barnet oavsett vilken kommun de flyr till. Socialtjänsten i respektive kommun måste samarbeta över kommungränserna tillsammans med polisen om vi i tid ska hjälpa barnen. Den kommun som upptäcker ett barn som misstänks vara utsatt för människohandel måste agera direkt, samt fortsätta följa barnet även om människohandlarna beger sig till en annan kommun.

Våra förslag

- **Professionell socialjour dygnets alla timmar.** Nästan var tredje kommun saknar en socialjour som kan ge professionellt akut stöd dygnet runt. Det kan vara förödande för barn i utsatta situationer. Alla kommuner måste själva, eller i samverkan med andra, ha en socialjour bemannad med socialsekreterare under kvällar, nätter och helger.
- **Placerade barn, samt barn i andra utsatta situationer, ska få en egen, särskilt utsedd socialsekreterare.** Placerade barn ska få besök av sin socialsekreterare minst en gång i kvartalet. Även barn som upplevt våld hemma, eller som har föräldrar som missbrukar, måste kunna få en egen kontakt hos socialtjänsten.
- **Socialtjänstlagen bör ändras så att socialtjänsten får större möjlighet att agera till skydd för barn, även mot föräldrarnas vilja.** Ibland när socialtjänsten har starka skäl att tro att barnet far illa hemma tackar föräldrarna nej till stöd. Om det inte finns tillräckliga skäl för ingripande enligt LVU kan socialtjänsten inte göra mer. Socialtjänsten bör kunna ställa krav på att barnet får gå i förskola, eller får del av stödinsatser, till exempel vid omfattande frånvaro från skolan som föräldrarna inte kommer till rätta med.
- **Lärdomar av LVU-beslut i syfte att utveckla tidiga insatser.** LVU-placering är den yttersta åtgärden när många andra insatser prövats och misslyckats. För att utveckla arbetet och analysera andra och tidigare åtgärder bör en funktion inrättas för att granska fattade LVU-beslut.
- **Fler akutboenden för unga med rymningsbenägenhet.** Unga som återkommande rymmer hemifrån har ofta en svår hemsituation. De utsätter sig för stora risker på rymmen. Fler akutboenden behövs för unga med rymningsbenägenhet, där de kan bo under kortare tid medan socialtjänsten utreder hemförhållandena. Det är inte rimligt att barn fortsätter att föras hem till familjer där de far illa och snart rymmer igen.

Stöd till barn utsatta för våld eller sexuella övergrepp

Sverige var det första landet i världen att införa ett förbud mot aga och barnmisshandel. Lagen slår fast att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Trots det visar olika studier att nästan vart sjunde barn någon gång blivit slaget av en vuxen i hemmet.⁹

Samverkan i Barnahus

På många håll i landet finns numera Barnahus för barn som misstänks ha utsatts för våld eller sexuella övergrepp. Där samverkar myndigheter i en barnanpassad miljö, utreder samt ger barnet stöd, skydd och behandling på ett och samma ställe. Den nationella utvärderingen av Barnahus visar att våldutsatta barns rättigheter har stärkts, men att mer behöver göras för att kvalitetssäkra verksamheten. Såväl befintliga som nya Barnahus bör certifieras baserat på riktlinjer som fastställer vilken myndighetssamverkan ett Barnahus ska innehålla och som säkerställer att verksamheten når så goda resultat som möjligt. Verksamheten ska finnas myndighetsövergripande i alla delar av landet, så att våldutsatta barn, sexuellt utnyttjade barn och barn som upplevt våld i familjen får bästa möjliga brottsutredning och en samlad bedömning av behovet av stöd.

Barn som upplever våld i familjen

Våld i nära relationer är ett annat allvarligt problem som också drabbar barn. Uppskattningsvis har vart tionde barn i Sverige upplevt våld i hemmet. Ungefär hälften av dem har gjort det ofta¹⁰. Många av barnen blir också själva slagna. Barn som sett eller hört sin mamma bli misshandlad behöver stöd och hjälp för egen del att bearbeta sina upplevelser. Många barn utvecklar depression, beteendeproblem, får svårt att klara skolan och psykosomatiska problem. Så många som vart fjärde barn på kvinnojourerna uppfyller alla kriterier för posttraumatiska stressymptom.¹¹

Enligt socialtjänstlagen har socialnämnden ett särskilt ansvar att se till att barn som bevittnat våld får den hjälp och det stöd som han eller hon behöver. Som ett led i regeringens nationella handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor, som Nyamko Sabuni tog initiativ till, har en forskargrupp följt upp effekterna av stödet till barn som upplevt våld i familjen. De preliminära resultaten av studien pekar på brister som måste åtgärdas. En av de allvarligare är att barn riskerar att fortsätta utsättas för våld då strukturerade riskbedömningar sällan görs av socialtjänsten, trots att barnet har regelbundet umgänge med den pappa som utsatt mamman och ibland även barnet för våld.

En annan slutsats är att många verksamheter har rutiner som får till konsekvens att barn som bevittnar våld systematiskt undviks. Det kan handla om att aldrig tala med barnet eller mamman enskilt, utan konsekvent träffa hela familjer tillsammans. Genom att tala enskilt med barnet kan fler våldutsatta barn Utvärderingen pekar också på hur viktigt det är att fångas upp våga ställa den raka frågan till ett barn om utsatthet för våld. Forskarna hänvisar till en studie från en BUP-mottagning i Göteborg, där personalen integrerat i den inledande utredningen av barnet ställer frågor om våldutsatthet. Den pekar på att mellan 20-30 procent av barnen som söker hjälp hos BUP för olika symptom har upplevt våld mot sin mamma.¹² Vi anser att kommuner och landsting/regioner bör ta fram riktlinjer som säkerställer att socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatrien så tidigt som möjligt upptäcker våldutsatta barn och barn som upplevt våld i familjen.

Studien pekar på att det saknas tillgång till behandling på psykiatrisk specialistnivå för barn som upplevt våld mot mamma och utvecklat en egen barnpsykiatrisk problematik. Det gör att små, ofta

⁹ Rädda Barnens webb

<http://www.rb.se/vartarbete/isverige/valdochsexuellaovergrepp/barnmisshandel/Pages/default.aspx>

¹⁰ Barnombudsmannen (2010) *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*

¹¹ Socialstyrelsens webb

<http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2011januari/bristeribehandlingavbarnsomupplevtvaldifamiljen>

¹² Broberg m fl (2011) *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma – preliminära resultat från en nationell utvärdering*

ideellt drivna, verksamheter som är avsedda att vara en generellt stödjande insats där barn synliggörs, riskerar att användas som ersättning för barnpsykiatrisk behandling. Forskargruppen ser behov av en insatskedja menar där det också finns tillgång till specifika behandlingsinsatser för barn med svårare problematik.¹³ Vi anser att landstingen och regionerna bör bygga upp specialistteam i barn- och ungdomspsykiatri för våldsutsatta barn och barn som upplevt våld i familjen.

Ytterligare en slutsats i studien är hur viktigt det är att säkerställa att våldsutsatta mammor får tillgång till behandling. Många mammor fick inte tillräckliga insatser för egen del och fick därför förvärrade posttraumatiska stressymptom. Att våldsutsatta kvinnor får tillräckligt stöd att bearbeta sina upplevelser är viktigt för kvinnans egen psykiska hälsa, men också för att samspelet mellan mamma och barn ska fungera.

Behandling för sexuella förövare

Patrik Sjöbergs modiga avslöjanden i boken *Det du inte såg* om de sexuella övergrepp han utsattes för som barn av sin tränare och styvfar har satt fokus på ideella föreningars skyldighet att skydda barn mot övergrepp. Idrottsföreningar och andra ideella organisationer som har verksamheter för barn och unga har ett ansvar att se till att det finns en aktiv policy om hur föreningen ska förebygga kränkningar och sexuella övergrepp, samt agera när ett barn far illa.

För att skydda barn mot sexuella övergrepp måste de som begått övergrepp, eller riskerar att göra det få behandling. En kartläggning från Socialstyrelsen visar att det i dag saknas behandling för vuxna, ungdomar och barn med sexuella övergreppsbyteenden i stora delar av landet. Förebyggande insatser för vuxna som känner sexuell dragningskraft till barn finns bara i Stockholmsområdet. Stöd och behandling för barn med sexuellt problembeteende och ungdomar som har begått övergrepp, eller riskerar att göra det, finns bara på några få orter, som alla ligger i södra Sverige. Om de ska kunna få hjälp på ett tidigt stadium måste de kunna få stöd på ett rimligt avstånd från hemmet.¹⁴

Regeringen har på jämställdhetsminister Nyamko Sabunis initiativ nyligen beslutat om en satsning på behandling av män som riskerar utöva sexuellt våld. Beslutet innebär att regeringen beviljar Karolinska universitetssjukhuset 10 miljoner kronor för att under 2011 - 2014 utveckla den del av verksamheten vid Centrum för Andrologi och Sexualmedicin (CASM) som tar emot personer som riskerar att utöva sexuellt våld.

Utvecklingsarbetet ska bestå av tre delar. För det första ska man etablera en s.k. stoppteleson mot sexuellt våld genom att utveckla befintlig telefon- och internetverksamhet i syfte att nå en större och bredare målgrupp än idag, dvs. personer som riskerar att utöva sexuellt våld. Den som är nära att begå ett stort felsteg ska kunna få hjälp att inte tappa balansen.

För det andra ska man kartlägga lokala verksamheter inom området i syfte att kunna hänvisa hjälpsökande och anhöriga i hela landet samt lägga grund för ett nationellt nätverk av vårdgivare och andra aktörer inom området. För det tredje ska man utveckla och evidensbasera de behandlingsmetoder och arbetssätt som används vid CASM idag i arbetet med personer som utövar eller riskerar att utöva sexuellt våld, samt utvärdera och sprida kunskap om effekterna av en s.k. stoppteleson.

I utvecklingsarbetet ska stor vikt läggas vid säkerheten för eventuell partner och eventuella barn till den person man tar emot i behandlingen. Detta ska göras via risk- och säkerhetsbedömningar för de utsatta kvinnorna och barnen, s.k. partnerkontakt, där det är aktuellt.

¹³ ibid

¹⁴ <http://www.socialstyrelsen.se/pressrum/nyhetsarkiv/allvarligabristeribarnsskyddmotsexbrott>

Våra förslag

- **Nationell certifiering av Barnahus.** Barn som utsatts för våld eller sexuella övergrepp har rätt till en barnvänlig, rättssäker utredning samt till skydd och stöd. Såväl befintliga som nya Barnahus bör certifieras, för att säkerställa en så effektiv myndighetssamverkan som möjligt. Verksamheten ska finnas myndighetsövergripande i alla delar av landet.
- **Bygg upp regionala specialistteam, eller mottagningar, i barn- och ungdomspsykiatri för våldutsatta barn och barn som upplevt våld i familjen.** Barn som upplevt våld i familjen ska kunna få stöd i landets alla kommuner. I dag saknas det på många håll tillgång till behandling på psykiatrisk specialistnivå för barn som på grund av våld har utvecklat en egen barnpsykiatrisk problematik. Kommuner och landsting/regioner måste kunna erbjuda våldutsatta barn en vårdkedja med stödinsatser på rätt nivå.
- **Förebygg våld mot barn med funktionsnedsättningar eller långvarig sjukdom.** Barn med funktionsnedsättningar eller långvarig sjukdom löper större risk än andra barn att utsättas för våld i hemmet. Deras familjer måste få tillräckligt stöd och avlastning för att förebygga att föräldrar, av stress eller utmattnings, tar till våld. Kompetensen om våld måste höjas hos kommunens biståndsbedömare, personal inom landstingens habilitering och sjukvården samt andra professionella som kommer i kontakt med familjer som har barn med funktionsnedsättningar.

Stärk rättigheter för barn placerade i samhällets vård

De barn och ungdomar som omhändertas och placeras i samhällets vård tillhör de allra mest utsatta. När föräldrar inte förmår ta ansvar för sitt barn och det inte räcker att socialtjänsten sätter in stödinsatser till familjen måste socialtjänsten gripa in och säkerställa att barnet får den trygghet, den omsorg och det skydd och som varje barn har rätt till. En del av de placerade barnen och ungdomarna har också egna svåra beteendeproblem, ofta till följd av bristande omsorg, missbruk och andra problem hemma.

Mer än 17 000 barn och ungdomar är omhändertagna av socialtjänsten. De flesta av dem bor hemma hos en annan familj, i ett familjehem. Omkring 5 000 barn och ungdomar bor på en institution, i ett så kallat HVB (hem för vård eller boende).

Ett barn som levt under kaotiska förhållanden med sina föräldrar kan få trygghet och större stabilitet när de får möjlighet att bo hos en annan familj, eller under en tid få vård och omsorg på ett HVB. Men forskningen visar att det skrämmande många av barnen får stora problem som unga vuxna. Nästan hälften av de pojkar som omhändertogs under tonåren på grund av beteendeproblem har suttit i fängelse eller fått rättspsykiatrisk vård innan de fyllt 25 år. Nästan en tredjedel av pojkarna har fått vård på sjukhus för psykiska problem, självmordsförsök eller missbruksproblem. Nästan sju av tio av pojkarna har inte gått på gymnasiet.

Brister och missförhållanden i den sociala barnvården

Många barn som bor i familjehem eller på HVB får inte sina rättigheter tillgodosedda. En rad rapporter har visat på allvarliga brister i den sociala barn- och ungdomsvården.

- Många placerade barn upplever att ingen hör och ingen ser. Barnombudsmannen presenterade under våren sin årsrapport 2011. Den redovisar en unik studie där drygt hundra barn och ungdomar som är placerade i samhällets vård själva kommer till tals. De berättar för Barnombudsmannen om känslan av att inte bli tagen på allvar av socialsekreteraren, att socialtjänsten sviker sina löften och att det är svårt att nå socialsekreteraren.¹⁵ Länsstyrelsernas

¹⁵ Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden - Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*

nationella granskning 2008 visade också att socialtjänsten inte alltid besöker barnet i familjehemmet eller HVB-hemmet regelbundet och att det ofta saknas kontinuitet i barnets kontakter med socialtjänsten.¹⁶

- Var tredje HVB-hem i länsstyrelsernas nationella tillsyn hade brister av allvarligare karaktär. Det handlade om brister i säkerheten för ungdomarna, om bristande möjligheter till delaktighet och kvalitetsbrister som att behandlingsinsatserna inte utvärderades.¹⁷
- Upprättelseutredningen pekar på att arbete pågår för att förbättra samhällsvården för barn och unga. Men arbetet för ökad säkerhet har inte den omfattning och den långsiktighet som krävs för att man skulle kunna säga att samhället har gjort vad som behövs för att förhindra kränkningar och vanvård. Utredningen genomförde en egen kartläggning till landets kommuner. De hittade 246 misstänkta fall av övergrepp eller allvarliga försummelser mot placerade barn under 2008 och 2009. De flesta av dessa barn bodde i familjehem. Mörkertalet är sannolikt stort. Utredningen konstaterar att det är sällsynt med dokumenterade rutiner i socialtjänsten för att förebygga, upptäcka och åtgärda missförhållanden.¹⁸
- I Barnombudsmannens studie ger de familjehemsplacerade barnen en relativt ljus bild av sin situation, även om många tycker att socialtjänsten inte bryr sig tillräckligt. De HVB-placerade barnen ger en dystrare bild. De upplever att de sällan får komma till tals, att de möts av starkt negativa förväntningar och strikta regelverk, ofta kopplade till sanktioner. Det skapar misstro och uppgivenhet hos barnen, menar BO, och konflikter mellan personal och barn. ”Förhållningssättet till barnen bidrar till missförhållanden och försummelser i den vård och behandling barnen står under... Utan lagligt stöd görs inskränkningar i barnens frihet som innebär att grundläggande mänskliga rättigheter kränks.”¹⁹ Även Upprättelseutredningen pekar på att det på HVB förekommer integritetskränkande ordningsregler som kan ifrågasättas på både rättslig och etisk grund.²⁰
- Mer än varannan pojke och var tredje flicka som växt upp i familjehem går ut grundskolan med de lägsta betygen eller utan fullständiga betyg. Att misslyckas i skolan är den största riskfaktorn för framtida problem. Omvänt så är lyckade skolresultat det starkaste skyddet mot en sådan utveckling.²¹
- I Skolinspektionens granskning av 31 HVB som bedriver så kallad särskild undervisning var det bara ett av hemmen som bedrev undervisning i alla ämnen och gav eleverna den undervisningstid som de har rätt till.²²
- En studie i Malmö visar att många omhändertagna barn inte har fått del av barnhälsovården på samma sätt som andra barn. Vart femte av de familjehemsplacerade barnen inte har varit på någon fyraårskontroll hos barnhälsovården. Bara hälften hade fått sin syn testad vid fyra års ålder. 15 procent av barnen hade inte fått alla sina vaccinationer.²³

¹⁶ Länsstyrelserna (2008) *Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007*

¹⁷ Länsstyrelserna och Socialstyrelsen (2009) *Hem för vård eller boende för barn och unga. Slutrapport från en nationell tillsyn 2006-2008*

¹⁸ SOU 2011:9 Upprättelseutredningen *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården*

¹⁹ Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*

²⁰ SOU 2011:9

²¹ Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010. Kapitel 7: Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn*

²² Skolinspektionen (2010) *Undervisning vid hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till*

²³ Barnombudsmannens årsrapport 2011

- En undersökning från Barnombudsmannen visar att många socialnämnder inte tagit sitt politiska ansvar att ge tydliga politiska direktiv om den sociala barnvården i kommunen.²⁴ Resultatet av undersökningen redovisas närmare nedan.

Det politiska ansvaret för de barn som socialtjänsten omhändertar

När ett barn omhändertaras av socialtjänsten och placeras i samhällets vård tar socialnämnden över föräldrarnas ansvar för barnet. Det är ett politiskt ansvar att se till att socialtjänsten säkerställer en god vård för varje barn. I samband med sin årsrapport presenterade BO en enkätstudie som visar att kommunernas socialnämnder inte i tillräcklig utsträckning har gett politiska direktiv om vad som ska gälla i den sociala barnvården. Utan tydliga politiska direktiv finns det utrymme för godtycke, där barnet blir helt beroende av den enskilda socialsekreterarens eller det enskilda HVB-hemmets/familjehemmets inställning och avvägningar.

Studien visar bl a att

- Drygt hälften av socialnämnderna har direktiv om hur socialtjänsten ska inhämta barnets åsikter och dokumentera dem i samband en utredning om placering av barnet.
- Knappt en tredjedel av socialnämnderna har direktiv om att barnet ska informeras om sina rättigheter enligt lagen och barnkonventionen.
- Mindre än en fjärdedel av socialnämnderna har direktiv om hur socialtjänsten ska agera när det framkommer missförhållanden i ett familjehem eller HVB där barnet är placerat.
- Bara 36 procent av socialnämnderna har direktiv om hur barnets rätt till utbildning samt hälso- och sjukvård ska tillgodoses. Ungefär 30 procent har direktiv om hur detta ska följas upp.
- Endast en tredjedel av socialnämnderna ordnar obligatorisk grundutbildning för blivande familjehem, trots att många av de barn som placeras hos dem har stora behov av stöd.²⁵

Tillräcklig politisk kraft har inte lagts på att komma till rätta med bristerna i den sociala barn- och ungdomsvården. Det har gjort att många av samhällets mest utsatta barn inte har fått det stöd som de behöver. Det måste vi göra vad vi kan för att förändra.²⁶

Många socialnämnder saknar politiska riktlinjer eller rutiner för hur socialförvaltningen ska förebygga missförhållanden, eller hur de ska agera om de upptäcker missförhållanden på till exempel ett HVB. Berättelserna om kränkningar, vanvård och försummelser i den sociala barnvården förskräcker. Säkerhetstänkandet i den sociala barnvården måste förstärkas. Vi vill förtydliga socialnämndens ansvar att agera mot missförhållanden.

När det inte finns någon annan utväg än en låst institution

Att de barn som samhället har tagit över ansvaret för får det boende och den vård de behöver är nödvändigt för att de ska kunna få ordning på sina liv. Kommunerna ansvarar för att finna den lösning som passar barnen. I vissa lägen kan den ungas beteende vara så destruktivt att det inte finns någon annan utväg än att placera den unga på en låsbar institution. Statens institutionsstyrelse (SiS) är den enda myndigheten som har så ingripande befogenheter på sina behandlingshem.

När socialtjänsten i en kommun behöver placera ett barn hos SiS är situationen ofta akut. Under senare tid har flera kommuner nekats plats för barn och ungdomar på SiS-hem på grund av platsbrist. Ofta hamnar barnen i jour- eller familjehem och de får då inte den vård och tillsyn de behöver. Ungdomarna kan rymma och fortsätta med ett destruktivt och livsfarligt beteende.

Nuvarande situation är ohållbar, då kommunerna i akuta lägen måste ha tillgång till slutenvård för att rädda ungdomarna från sitt eget beteende. Kommunerna ska arbeta förebyggande för att

²⁴ Barnombudsmannen rapporterar BR 2011:02 *Socialnämndernas ansvar för barn i samhällsvård*

²⁵ Barnombudsmannen rapporterar BR 2011:02 *Socialnämndernas ansvar för barn i samhällsvård*

²⁶ Läs gärna mer i Folkpartiets rapport (2011) *Alla barn har rätt till en trygg uppväxt*

motverka placeringar på SiS-institutioner. Men i de fall barn och unga behöver placeras hos SiS måste de omedelbart kunna få plats om vi ska kunna garantera ett bra omhändertagande av samhällets mest utsatta barn.

Barn i familjehem

För att barn som av olika skäl inte kan bo kvar hemma ska få trygghet, omsorg och omtanke krävs att andra familjer är beredda att öppna sitt hem och sin famn för dessa barn. Att vara familjehem är långtifrån enkelt. Många barn och ungdomar har svåra erfarenheter med sig i bagaget. Numera placeras också ungdomar med stora behov ofta i familjehem. Det kan t ex handla om ungdomar som är utagerande och betar sig självdestruktivt. En del av dem bor i familjehem mot sin egen, eller sina föräldrars, vilja. Även i fall då barnet är placerat med samtycke från de egna föräldrarna kan relationen till de biologiska föräldrarna vara svår att hantera. När Folkpartiets riksdagsledamöter våren 2009 mötte familjehemsföräldrar, familjehemssekreterare och socialsekreterare menade de samfällt att det svåraste är att orka och att kunna hantera alla känslor²⁷.

Familjehem måste få utbildning och handledning

Att ta emot ett främmande barn som redan varit utsatt för stora svårigheter är ett stort ansvar. Många familjer som ställer upp som familjehem får varken den utbildning eller det stöd och uppbäckning som de behöver för att klara sitt uppdrag. Enligt en undersökning som Barnombudsmannen gjort bland landets kommuner 2011 är det bara en tredjedel av socialnämnderna som anordnar obligatorisk utbildning för alla blivande familjehem²⁸. Kommuner som Stockholm och Göteborg som ställer krav på utbildning för att bli familjehem har, enligt Upprättelseutredningen (SOU 2011:9), bara positiva erfarenheter av det. Mer än åtta av tio socialnämnder svarar i Barnombudsmannens studie att de erbjuder kontinuerlig fortbildning och handledning för familjehem. Där framgår dock inte om socialtjänsten eller familjehemmen själva upplever att handledning sker i tillräcklig utsträckning. I Socialstyrelsens öppna jämförelser för den sociala barn- och ungdomsvården från 2010 var det bara en knapp tredjedel av kommunerna som hade en samlad plan för sina familjehems kompetensutveckling.

Socialtjänsten måste vara lyhörd för familjehemmens behov av stöd. Kommuner som knyter avtal med familjehem bör vara skyldiga att bistå familjen med akut hjälp även kvällar, nätter och helger.

Nationella rekryteringskampanjer för att rekrytera familjehem

Kommunerna har svårt att rekrytera familjehem. För att socialtjänsten ska kunna säkra en god kvalitet i familjehemsvården måste det finnas tillräckligt många tänkbara familjer som kan matchas mot de behov som barnet har. När det är brist på familjehem måste barn stanna längre än det var tänkt i ett jourhem. Det kan också få till konsekvens att familjehem övertalas att ta emot fler barn än vad som egentligen vore optimalt. Det finns även en risk att socialtjänsten ser genom fingrarna med problem hos ett familjehem därför att det helt enkelt finns så få andra familjer som är beredda att ställa upp. Därför är rekrytering av familjehemmen en central fråga också när det gäller barnens säkerhet och trygghet.

Ett av de viktigaste sätten att rekrytera fler familjehem är att ge de familjer som redan ställer upp ett gott stöd. Familjer som känner att de får ett bra stöd kommer att ge positiva signaler till andra om vad det innebär att vara familjehem. Men fler familjehem behöver också rekryteras genom olika former av kampanjer. Det kan handla om annonsering, eller riktade insatser till olika målgrupper som har ett starkt engagemang för och kompetens om barn. Många kommuner har svårt att klara rekryteringen av familjehem på egen hand. Även om flera grannkommuner samverkar kan det vara svårt att få någon verklig skjuts i rekryteringen.

²⁷ Folkpartiet (2009) *Superhjältar i det tysta*

²⁸ Barnombudsmannen (2011) *Socialnämndernas ansvar för barn i samhällsvård*

I Norge har staten numera ansvar för rekrytering, förmedling och utbildning av familjehem. Vartannat år sker nationella kampanjer med annonsering och aktiviteter riktade till särskilda målgrupper för att rekrytera fler familjehem. Samma material och budskap används över hela landet för att få så stort genomslag som möjligt. Deras erfarenhet är dock att omkring 600-700 familjer brukar anmäla intresse i samband med de nationella kampanjerna²⁹. Där finns också en webbplats med lättillgänglig och samlad information om hur man blir familjehem: <http://www.fosterhjem.no/>. Vi bör dra lärdom av deras erfarenheter.

Insyn och säkerhet i familjehemmen

Insynen i hur ett barn egentligen har det i familjehemmet är begränsad. Uppföljningen av hur barn placerade i familjehem har det måste förbättras. Kontinuitet och täta kontakter är en förutsättning för att kunna bygga upp en förtroendefull relation mellan barnet och socialsekreteraren. Vi anser att Barnskyddsutredningens förslag om att varje barn ska ha en särskild utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakten med barnet är angeläget att genomföra³⁰. Denna socialsekreterare ska ha en självständig ställning i förhållande till familjehemmet. Det måste också säkerställas att barnet får täta besök av sin socialsekreterare. Det bör ske en gång i kvartalet, eller ännu oftare om barnet önskar och/eller har behov av det. Tätare besök och en bättre uppföljning av hur barnet har det är allra viktigast för att förhindra att barnet utsätts för missförhållanden.

Långsiktighet och trygghet

Barnkonventionen, socialtjänstlagen och föräldrabalken slår alla fast att barnets bästa alltid ska sättas i främsta rummet. Men ändå väger ofta föräldrarätten tyngre i praktiken. De flesta barn omhändertas och placeras i familjehem med föräldrarnas samtycke, d v s enligt socialtjänstlagen. Uppsplitande situationer kan uppstå när barnet har knutit an till familjehemsföräldrarna och de biologiska föräldrarna ändå begär att barnet ska flytta hem till dem igen. Om det inte finns grund för placering enligt LVU så har socialtjänsten inte mycket att sätta emot.

Självklart måste föräldrar kunna få nya chanser. Men inte till priset att det går ut över barnets bästa. Utgångspunkten att barn ska återförenas med sina föräldrar är rimlig när ett barn bor bara en kortare tid i familjehem. Men hälften av de placerade barnen som är sex år eller yngre har bott i sina familjehem i stort sett hela livet. Ändå vet varken barnet själv, eller föräldrar och syskon i familjehemmet hur länge barnet ska stanna hos dem. Var sjätte månad ska vården övervägas.

Barn måste ha rätt att få vara med och påverka hos vem de ska bo. Ett barn som rotat sig i ett familjehem måste ha inflytande över om hon eller han ska bo kvar där, eller flytta till sina biologiska föräldrar om det blivit bättre hemma. När det gäller små barn, som själva kan ha svårt att göra sin röst hörd, ska barnets bästa alltid sättas i främsta rummet.

Riksdagen införde 2003 en ny bestämmelse om att socialtjänsten ska överväga att flytta över vårdnaden till familjehemmet när ett barn har bott där i tre år. Syftet var att öka barnens trygghet, men bestämmelsen används sällan. Inte bara socialtjänsten, utan också många familjehem väjer för frågan om att ta över vårdnaden om barnet. Det är inte konstigt eftersom familjen då blir av med all uppbackning från socialtjänsten och står ensamma med de fortsatta kontakterna med barnets pappa och mamma, vilket inte alltid är lätt. Landskrona är ett gott exempel på en kommun som tagit fasta på att det är ett stort steg för familjehemmet att ta över vårdnaden om barnet. Där garanterar kommunen fortsatt stöd och kontakt med både barnet och familjehemsföräldrar. Så borde socialtjänsten vara skyldig att jobba överallt, precis som Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68) har föreslagit.

När lagen ändras bör regeringen också slopa regeln om att barnet ska ha bott i familjehemmet i tre år innan överflyttning av vårdnaden om barnet prövas. Hur länge är inte tre år i ett barns liv? Frågan

²⁹ Enligt telefonsamtal med Ragnar Simonsen, Barne, ungdoms- och familjedirektoratet

³⁰ SOU 2009:68

om vem som ska ha vårdnaden om barnet bör istället prövas löpande av socialtjänsten för de barn som växer upp i, eller bor länge i, familjehem.

En annan viktig fråga är att placerade ungdomar måste kunna få stöd in i vuxenlivet. Till skillnad från de flesta andra ungdomar, som får bo kvar hemma tills de är ”flygfärdiga”, så förväntas många placerade ungdomar klara sig själva efter 18-årsdagen, eller då han eller hon har gått ut gymnasiet. Eftervården av placerade barn och ungdomar är ett eftersatt område. Många placerade ungdomar står helt ensamma som unga vuxna. Det bör i god tid utarbetas strategier inför att en placering hos ett familjehem ska avslutas. De måste kunna få fortsatt stöd genom familjehemmets, eller socialtjänstens försorg.

Våra förslag

- **Inför auktorisation för att driva HVB.** Vi måste skärpa kraven på kvalitet och resultat i institutionsvården för barn och unga. Dagens regler är alldeles för luddiga. Socialstyrelsen bör få i uppdrag att fastställa tydliga kvalitetskrav som det ankommer på den som vill driva ett HVB att visa att verksamheten uppfyller. Krav på auktorisation ska ställas på alla HVB även de som idag verkar med tillstånd från Socialstyrelsen. Verksamheten ska följas upp noggrannare. Auktorisation bör också gälla för att driva konsulentstött familjehemsverksamhet.
- **Stimulera goda resultat i familjehem och HVB.** Socialtjänsten lägger ansemliga resurser på den sociala barn- och ungdomsvården varje år, samtidigt som många placerade barn inte får sina behov och rättigheter tillgodosedda. Därför behöver HVB- och familjehemmets resultat följas upp striktare. Vi måste också våga prova nya vägar för att få bättre resultat i den sociala barn- och ungdomsvården. Hur väl målen uppfylls i familjehem och HVB-hem bör redovisas öppet, så att socialsekreterare och familjer som står inför en placering kan välja bästa tänkbara vård.
- **En studieplan för varje placerat barn.** Trots att lyckade resultat i skolan har visat sig viktigast för att det ska gå bra i livet för placerade barn och ungdomar så har kommunerna inte tagit tillräckligt ansvar för omhändertagna barn skolgång. Kommunen ska vara skyldig att göra en studieplan för varje placerat barns skolgång och undervisning. Det bör regleras i skollagen. Syftet är att ge barnet stöd att klara sin skolgång.
- **En hälsoplan för varje placerat barn.** Många omhändertagna barn och ungdomar har missats av barnhälsovården och uteblir från elevhälsans hälsobesök. De löper också större risk för psykisk ohälsa än andra. Mot bakgrund av de hälsorisker som barn som placeras har utsatts för måste hälso- och sjukvårdens särskilda ansvar för barn placerade i samhällsvård tydliggöras i hälso- och sjukvårdslagen. Det bör ske genom att en hälsoplan tas fram för varje placerat barn. Grunden för den bör vara en hälsoundersökning i samband med att barnet placeras.
- **Förtydliga placerade barns grundläggande fri- och rättigheter i lagstiftningen.** Barns och ungas rättsskydd är svagt under genomförandet av samhällsvården. Lagstiftningen måste därför tydliggöra placerade barns och ungdomars grundläggande rättigheter, till exempel i fråga om kontakt och umgänge med sina föräldrar och syskon, utbildning, hälsa, god omvårdnad och fritidsaktiviteter. Det bör också framgå av lagen vilka krav barnen kan ställa på att få information om sina rättigheter, vårdens innehåll och uppföljning samt hur de kan anmäla missförhållanden.
- **Inför ett ombud för barn som får stöd från socialtjänsten.** När socialtjänsten omhändertar ett barn och placerar barnet på HVB eller familjehem tar samhället ansvar för barnets säkerhet och trygghet. Precis som i allvarliga mobbningsfall i skolan måste ett placerat barn som fått sina rättigheter allvarligt kränkta få möjlighet till upprättelse. Även barn som bor kvar i sin familj, men får stöd från socialtjänsten, kan behöva stöd från ett ombud. Den funktion som nu finns hos Socialstyrelsen, dit placerade barn kan vända sig med klagomål och synpunkter, bör utvecklas till ett oberoende ombud för placerade barn och ungdomar. Paralleller kan dras till Barn- och elevombudet hos Skolinspektionen

- **Obligatorisk utbildning för alla familjehem.** Många familjehem får i dag ingen utbildning innan de tar emot barn som ofta har stora och sammansatta behov. För att säkerställa att placerade barn får en bra omsorg är utbildning och handledning ett grundkrav. Socialtjänsten måste vara lyhörd för familjehemmens behov av stöd. Familjer som tar hand om ett placerat barn måste kunna få akut hjälp även kvällar, nätter och helger.
- **Återkommande nationella rekryteringskampanjer för fler familjehem och en nationell webbplats om familjehem.** Många kommuner har svårt att klara rekryteringen av familjehem. Norge har positiva erfarenheter av nationella kampanjer för att rekrytera familjehem. Vi bör dra lärdom av deras erfarenheter och göra nationella kampanjer, i samarbete mellan den svenska staten och Sveriges kommuner och landsting.
- **Fler familjehemsplacerade barn bör få sina familjehemsföräldrar som vårdnadshavare.** Barn som varit länge placerade i familjehem och knutit an till familjen måste ha inflytande över om de ska bo kvar i familjehemmet, eller flytta till sina biologiska föräldrar, om deras situation normaliseras. När det gäller små barn ska principen om barnets bästa alltid sättas i främsta rummet. Socialtjänsten ska vara skyldig att fortsatt stötta familjehemmet efter en vårdnadsöverflyttning. Slopa treårsregeln för vårdnadsöverflyttningar så att prövningen istället kan göras löpande utifrån barnets bästa.
- **Platsgaranti hos Statens institutionsstyrelse.** En del ungdomar har så allvarliga beteendeproblem att de behöver få vård och behandling på en låsbar institution. Att placera den unga på en låst institution är en sista utväg när inga andra alternativ står till buds. I många fall är läget akut. Då måste det alltid finnas plats att ta emot ungdomar som behöver denna mycket ingripande åtgärd.

Minska barnfattigdomen

– Det värsta jag vet är när folk tycker synd om en. Så säger Sirpa från Köping till tidningen Expressen. I samma artikelserie beskriver Eva, 49, att vara fattig med barn handlar om att tvingas säga nej: ingen hundralapp till bio, ingen pizza på helgen, inga nya skor när de gamla har gått sönder.

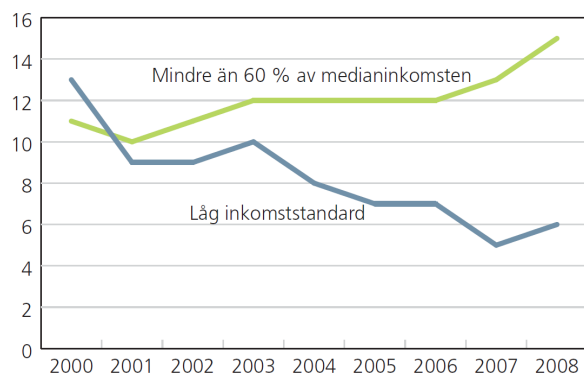
Vår utgångspunkt är att inga barn ska behöva växa upp i fattigdom. Men vägen dit är lång, och forskarna är inte ens eniga om vad barnfattigdom är.

Några menar att fattigdomen ska beräknas i förhållande till vad som är normal inkomst i landet som barnet lever i. Det kallas relativ fattigdom. Andra säger att fattigdom ska mätas i absoluta termer, det vill säga när hushållets inkomst understiger en viss nivå.

Det finns stora problem med det relativa fattigdomsmåttet. Den ”normala” inkomsten skiljer sig t.ex. mellan olika kommuner. Trots detta existerar begreppet i debatten och vi måste därför förhålla oss till det.

I Sverige som helhet har de allra flesta människors inkomster ökat under de senaste tio-femton åren. Detta har inneburit att den absoluta fattigdomen har minskat, men samtidigt har den relativa fattigdomen ökat, eftersom de välbärgades inkomster har stigit kraftigare än för dem med låga inkomster.

Figur 1. Andel relativt fattiga och absolut fattiga i Sverige

Källa: Hushållens ekonomi, SCB, specialbearbetningar, Från Upp till 18, BO, BR2010:01

Barnfattigdomen minskade stadigt från 1997 till 2007, både vad gäller barn som lever i familjer med socialbidrag och enligt Rädda barnens fattigdomsindex. Men 2008 bröts trenden och andelen fattiga barn ökade. Då levde nästan 12 procent, totalt 220 000, av Sveriges barnen i fattiga hem.

Rädda Barnens undersökning visar att risken att leva i en fattig familj är fem gånger så hög för barn med utländsk bakgrund som för barn med svensk. Också barn till ensamstående föräldrar är oftare fattiga. Nästan hälften av de barn som lever med en ensamstående utlandsfödd förälder är fattiga.

En studie från SCB visar att de fattiga barnens föräldrar ofta är lågutbildade. Nästan två tredjedelar har föräldrar som inte arbetar heltid – och 35 procent bor i hushåll där ingen förälder arbetar.

Genomförda åtgärder

Det allra bästa sättet att ta sig ur fattigdom långsiktigt är att barnens föräldrar har arbete. Den som arbetar heltid i Sverige är sällan fattig. Och barn till arbetande föräldrar har det inte bara bättre, rent materiellt, än barn till icke arbetande; barn mår på alla sätt bättre av att ha föräldrar som jobbar.

Och regeringens politik fungerar. En promemoria från Riksdagens utredningstjänst (RUT) visar att jobbskatteavdragen har minskat andelen fattiga barn med 13 procent. Även Konjunkturinstitutet (KI) skriver att – om KI:s resultat skulle vara applicerbara på hela befolkningen – har jobbskatteavdragen skapat ca 2 800 fler årsarbetskrafter för ensamstående kvinnor och 500 kronor extra i disponibel inkomst per månad för en genomsnittlig ensamstående kvinna. Vi ser därför gärna fortsatta insatser för att förstärka arbetslinjen.

En annan viktig faktor på lång sikt är att barn får tillgång till utbildning – en bra och jämlik skola för alla. Vi är övertygade om att regeringens omläggning av skolpolitiken på sikt kommer att förbättra situationen och erbjuda utmaningar för våra barn och unga.

Av Rädda Barnens undersökning framgår att nästan dubbelt så många invandrabarn är fattiga som barn med svenska föräldrar. Integrationspolitiken spelar därför en avgörande roll. Genom etableringsreformen, som trädde i kraft 2010, förbättras möjligheterna för nyanlända invandrare att komma i arbete, genom starka incitament och individuella planer. Det gäller också att underlätta invandrarkvinnors etablering på arbetsmarknaden, något som regeringen nu ska utreda. Vissa grupper, som historiskt mött kraftig diskriminering i det svenska samhället, behöver också särskilt stöd. Det gäller inte minst alla svensk-romska familjer, som ofta lever i fattigdom.

Nya åtgärder

Satsningar på fattiga barnfamiljer

Arbete är den bästa vägen ur fattigdom. Men många människor kan av olika skäl ha svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Det kan handla om sjukdom, en funktionsnedsättning eller en lång period av arbetslöshet. Ett dödsfall eller en skilsmässa kan leda till att familjens ekonomi försämras kraftigt – vilket naturligtvis också drabbar barnen.

Grundidén med den ekonomiska familjepolitiken, som en del av den generella välfärdspolitiken, är att bidra till en god ekonomisk levnadsstandard för alla barnfamiljer. Förra året höjde regeringen flerbarnstillägget och nästa år höjs barnstillägget. Det är bra och viktiga åtgärder, men vi ser gärna även en höjning av lägstanivån på underhållsstödet.

Samtidigt måste en person alltid tjäna på att gå från bidrag till arbete. Folkpartiet föreslår att det ska finnas en jobbstimulans i socialbidraget. Detta beskrivs i avsnittet om försörjningsstöd.

Även om det på kort sikt inte är möjligt att införa en jobbstimulans i socialbidraget måste riksnormen för försörjningsstödet justeras. En dator och internetuppkoppling är ofta en förutsättning för skolarbetet och ett aktivt socialt liv för många barn och unga. I normen för försörjningsstöd bör det därför ingå tillgång till dator och internetuppkoppling för familjer med barn i grund- och gymnasieskolan.

För ekonomiskt utsatta familjer där ett eller flera barn har synfel kan kostnaden för glasögon eller hörselhjälpmedel bli betungande. Möjligheterna för barn att se bra ska inte vara beroende av familjens ekonomiska förutsättningar. Nationella riktlinjer för stöd till glasögon bör tas fram, så att reglerna blir lika över landet.

Förbättrad situation för översskuldsatta.

Att vara barn i en familj som under lång tid saknar förmåga att betala sina skulder kan innebära stora påfrestningar. Fler överskuldsatta som saknar förmåga att betala sina skulder måste kunna få hjälp med skuldsanering för att få en chans att komma tillbaka. Inte minst för att lindra situationen för barnen till svårt skuldsatta föräldrar bör tiden för skuldsanering kortas från fem till tre år.

Det är inte rimligt att människor med ekonomiska problem ska tvingas vänta länge på att få träffa en budget- och skuldrådgivare. En tidsgaranti bör införas som innebär att barnfamiljer som söker hjälp inte ska behöva vänta längre än en vecka för att få budget- och skuldrådgivning.

En rikare fritid för fattiga barn

Att leva under knappa ekonomiska omständigheter påverkar alla delar av barns och ungdomars liv. Ett sommarjobb ger ungdomar viktiga erfarenheter inför deras framtida kontakt med arbetsmarknaden. Därför bör kommuner erbjuda möjligheter till sommarjobb till ungdomar och extra coachning till ungdomar i familjer med försörjningsstöd.

För ekonomiskt utsatta barn och ungdomar som inte har möjligheter att resa på semester, eller göra andra kostsamma aktiviteter, är de öppna fritidsverksamheterna särskilt viktiga. Kommunen bör säkerställa att det finns öppna fritidsgårdar och andra fritidsaktiviteter som är gratis för alla barn under loven. Det kan med fördel ske i samverkan med idrottsföreningar och andra ideella organisationer.

Våra förslag

- **Arbete är det bästa vägen ur fattigdom.** Arbetslinjen ligger därför fast. Vi vill se ytterligare åtgärder som gör det mer lönsamt att arbeta.
- **Allas rätt till en bra skola.** Fortsatta satsningar på kunskapslinjen skapar goda förutsättningar för våra barn och unga in i vuxenlivet.
- **Många av de fattiga barnen har invandrarbakgrund. En fungerande integrationspolitik som bryter utanförskap och passiviserande bidragsberoende är därför nödvändig.**
- **Vi vill se en höjning av underhållsstödet.** Om föräldrarna inte kan arbeta eller när arbetsinkomsterna inte räcker till måste samhället hjälpa barnfamiljerna.

- **Även barn i fattiga familjer ska ha tillgång till dator och internet.** Det är ofta en förutsättning för skolarbete och ett aktivt socialt liv. I riksnormen för försörjningsstödet ska därför även kostnader dator och internetuppkoppling ingå.
- **Föräldrarnas plånbok ska inte avgöra om ett barn ska kunna få glasögon eller ej.** Det behövs nationella riktlinjer för stöd till glasögon.
- **Tidigare hjälp till överskuldssatta barnfamiljer.** Tiden för skuldsanering för barnfamiljer bör kortas från fem till tre år. Barnfamiljer ska inte heller behöva vänta längre än en vecka för att få träffa en budget- och skuldrådgivare.
- **De fattiga barnen behöver också en stimulerande fritid.** Vi vill genomföra satsningar på kommunala sommarjobb till ungdomar och extra stöd till ungdomar i familjer med socialbidrag. Kommunerna bör även säkerställa att det finns fritidsaktiviteter som är gratis för alla barn under loven.

Referenser

Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden - Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*

Barnombudsmannen (2010) *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*

Barnombudsmannen rapporterar BR 2011:02 *Socialnämndernas ansvar för barn i samhällsvård*

Broberg m fl (2011) *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma – preliminära resultat från en nationell utvärdering*

Folkhälsoinstitutet (2010) *Kartläggning av insatser för barn och ungdomar i risksituationer 2010*

Folkpartiet (2011) *Alla barn har rätt till en trygg uppväxt*

Folkpartiet (2009) *Se till mig som liten är – barnpolitiskt program*

Folkpartiet (2009) *Superhjältar i det tysta*

Länsstyrelserna (2008) *Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007*

Länsstyrelserna och Socialstyrelsen (2009) *Hem för vård eller boende för barn och unga. Slutrapport från en nationell tillsyn 2006-2008*

Yvonne Sjöblom och Sara Högdin. Rädda Barnen (2009) *Tillfälligt uppbrott – om ungdomar som rymmer och kastas ut hemifrån*

Skolinspektionen (2010) *Undervisning vid hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till*

Socialstyrelsen (2008) *Familjecentraler – Kartläggning och kunskapsöversikt*

Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010. Kapitel 7: Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn*

SOU 2011:9 Upprättelseutredningens betänkande *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården*

SOU 2009:68 Barnskyddsutredningens betänkande *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*

Rädda Barnens webb:

<http://www.rb.se/vartarbete/isverige/valdochsexuellaovergrepp/barnmisshandel/Pages/default.aspx>

Socialstyrelsens webb:

http://www.socialstyrelsen.se/pressrum/pressmeddelanden/storakommunalaskillnaderistodtillutsatta_barn

<http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2011januari/bristeribehandlingavbarnsomupplevtvaldifamiljen>

<http://www.socialstyrelsen.se/pressrum/nyhetsarkiv/allvarligabriteribarnsskyddmotsexbrott>

Telefonsamtal med Ragnar Simonsen, Barne, ungdoms- och familiedirektoratet